

Legal and Social Analysis of Laws Related to Disabled Veterans' Spouses¹

Maliheh Sojdeh^{*} Mohammad Mahdi Labibi^{}**

Ahmad Reza Tohidi^{*} Azam Khoshsurat Mowaffagh^{****}**

(Received: 17/09/2020; Accepted: 06/02/2020)

Abstract

This article is the result of a qualitative research and in-depth interview technique that explains the heartache and words of the wives of the glorious disabled veterans of the Islamic Revolution, the wives who are struggling with social and legal hardships and still patiently endure great difficulties. The statistical sample includes 117 spouses of disabled veterans living in Valfajr Town, located in the 15th district of Tehran that the interviews with 15 of them led to theoretical saturation. The results show that very few laws on the rights of disabled veterans' wives have been enacted within the general framework of rules and regulations concerning the affairs of veterans, and many of these legislative texts and legal components in terms of quality and executive guarantee have not had positive effects on the realization of the rights of disabled veterans' wives. In other words, the rights related to the spouses of veterans are not commensurate with the special circumstances of this group. Also, other problem and inadequacy is ignoring the rights of disabled veterans' spouses in the social sphere, personal status, and even marital relationship.

Keywords: Disabled Veterans' Spouses, Financial Right, Judicial Right, Social Right.

1. This article is taken from: Maliheh Sojdeh, "Pathology of Veterans' Laws from the Perspective of Wives' Rights", 2020, PhD Thesis, Supervisor: Mohammad Mahdi Labibi & Ahmad Reza Tohidi, Faculty of Women and Family, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.

* PhD Student in Women's Rights in Islam, University of Islamic Religions and Denominations, Qom, Iran, malihe.sojdehie@gmail.com.

** Assistant Professor, Department of Social Sciences, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author), lababi_mehdi@yahoo.com.

*** Assistant Professor, Department of International Public Law, University of Qom, Qom, Iran, ar.tohidi@qom.ac.ir.

**** Assistant Professor, Department of Women and Family Studies, University of Religions and Denominations, Qom, Iran, a.khoshsurat@urd.ac.ir

تحلیل حقوقی و اجتماعی قوانین مرتبط با همسران جانبازان^۱

ملیحه سجده*

محمد مهدی لیبی* احمد رضا توحیدی*** اعظم خوش صورت موفق****

[تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۸]

چکیده

این مقاله حاصل پژوهشی با روش کیفی، و تکنیک مصاحبه عمیق است که تبیین کننده درد دل‌ها و واگویی‌های همسران جانبازان سرافراز انقلاب اسلامی است، همسرانی که با مصائب و دشواری‌های اجتماعی و حقوقی در جدال‌اند و همچنان صبورانه مشکلات عظیمی را تحمل می‌کنند. نمونه آماری شامل ۱۱۷ نفر از همسران جانبازان ساکن در شهرک والفجر، واقع در منطقه ۱۵ تهران، است که مصاحبه با ۱۵ نفر از آنها موجب رسیدن به حد اشباع نظری شد. نتایج حاکی از آن است که قوانین بسیار اندکی درباره حقوق همسران جانبازان در چارچوب کلی قواعد و مقررات حاکم بر امور جانبازان و ایثارگران به تصویب رسیده و بسیاری از این نصوص تقنینی و مؤلفه‌های حقوقی از جنبه کیفی و ضمانت اجرایی آثار مثبتی در احقاق حقوق همسران جانبازان نداشته است؛ به کلامی دیگر، حقوق مرتبط با همسران جانبازان هم‌سنگ اوضاع و احوال اختصاصی این قشر نیست. همچنین، از دیگر معضلات و نارسایی‌ها نادیده‌گرفتن حقوق همسران جانبازان در حوزه اجتماعی، احوال شخصیه، حقوق فردی و حتی زناشویی آنان است.

کلیدواژه‌ها: همسران جانبازان، حقوق مالی، حقوق قضایی، حقوق اجتماعی.

۱. برگرفته از: ملیحه سجده، آسیب‌شناسی قوانین جانبازان از منظر حقوق زوج، رساله دکتری حقوق زن در اسلام، استاد راهنما: محمد مهدی لیبی، احمد رضا توحیدی، ایران، ۱۳۹۹.

* دانشجوی دکتری حقوق زن در اسلام، دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی، قم، ایران
malihe.sojdehie@gmail.com

** استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
Lababi_mehdi@yahoo.co

*** استادیار گروه حقوق عمومی بین‌الملل، دانشگاه قم، قم، ایران Ar.tohidi@qom.ac.ir
**** استادیار گروه مطالعات زنان و خانواده، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران a.khoshsorat@urd.ac.ir

مقدمه

همسران جانبازان در نقش مراقبت‌کننده از جانباز، مستقیماً تحت تأثیر فشارها و مشکلاتی هستند که سلامتی آنها و خانواده‌هایشان را تهدید می‌کند و به عنوان قربانیان غیرمستقیم جنگ به مرور زمان دچار فرسودگی می‌شوند و به دلیل کمبود حمایت اجتماعی و ضعف روابط معمول خانوادگی رضایتشان از زندگی کاهش می‌یابد. تاکنون موضوعات مختلفی درباره امور ایثارگران و جانبازان بررسی شده ولی بیشتر به کلیت موضوع جانبازی، مشکلات شخصی جانبازان و تاب‌آوری‌شان پرداخته شده و تشریح مبسوط و مفصل موضوعات مرتبط با حمایت‌های حقوقی جامعه از همسران جانبازان و احقاق حقوق عمومی شهروندی این افراد در حوزه اجتماعی، و تضمین و تأمین حقوق اولیه آنها به صورت مدون و در قالب نظامی کارآمد بررسی نشده است. در این مقاله ضوابط قانونی و حقوقی همسران جانبازان با نگاه به مسائل و مشکلات روحی و جسمی‌شان در جامعه بررسی شده است. همچنین، این مقاله به مقوله رسالت اصلی و منحصر به فرد جامعه حقوقی به منظور کاربست شیوه‌ای مطمئن و کارآمد در حیطه حمایت حقوقی از همسران جانبازان در قالب مواد مختلف قانونی پرداخته است.

هدف اصلی این مقاله شناخت مزایا و کاستی‌های مقررات مادی، معنوی، اجتماعی، اقتصادی، فقهی و حمایت‌های اجتماعی همسران جانبازان از دیدگاه قوانین موجود است؛ پرسش اصلی پژوهش این است که: نارسایی و خلأهای قوانین حمایتی ناظر به حقوق همسر جانباز در حوزه خانواده چیست؟ در این مسیر دشواری‌هایی هست که آثار جانبی منفی بر زندگی خانوادگی جانبازان دارد. مثلاً نادیده‌گرفتن وضعیت خانواده‌های جانبازان که طی سالیان دراز به مراقبت و پرستاری ویژه از جانبازان مشغول بوده‌اند و به مرور سبب آسیب‌های جسمی و روانی و کمبودهای عاطفی در همسر و فرزندان جانباز می‌شود نیازمند عنایت مجددانه است. در مقایسه با همسران شهدا و وضعیتی که آنها از آن برخوردارند این ظرفیت هست که با آغاز زندگی جدید و بهره‌مندی نسبی از تسهیلات پیشین، زندگی بهتر و عاری از مشکلات و مصائب جانبی توأم با رفاه و آرامش را تجربه کنند؛ اما همسران جانبازان با وجود موقعیت خاص و مراقبت پیوسته، و همچنین تحمل ناملايمات و فداکاری و از خودگذشتگی دوچندان در برخی امور سهمی ناچیز از حق و حقوق بایسته خود کسب می‌کنند. زندگی همسران

جانبازان به گونه‌ای است که حتی در صورت متارکه باز هم به دلیل ناتوانی مالی فرد جانباز به عنوان همسر از حمایت مالی برخوردار نیستند. همچنین، در صورت بقای زندگی نیز باید طعم تلخ برخی از ناهنجاری‌ها و بی‌تعادلی در زندگی مشترک را بچشند و تا زمانی که قوانین سهل و جامع برای زندگی شخصی همسران جانبازان مصوب نشود این مشکلات تداوم خواهد یافت. انتظار این است که قوانین ویژه‌ای در چارچوب قوانین جامع ایناثرگران صرفاً مرتبط با همسران جانبازان به عنوان قشر آسیب‌پذیر در این زمینه مصوب شود تا با استناد به آن همسران جانبازان از حمایت‌های حقوقی، قضایی و اجتماعی برخوردار شوند.

زنان جانبازان و آزادگان به مراتب بیش از سایر زنان تحت تأثیر آسیب‌های اجتماعی و فشارهای خانوادگی هستند و جوانی و سلامت جسم و روان خود را در زندگی مشترک با جانباز نثار کرده‌اند و به این اقدام خود افتخار می‌کنند. اغلب این نوع زندگی‌های مشترک حتی با عشق و علاقه تداوم می‌یابد؛ زیرا هدفی مقدس در آن وجود دارد؛ اما گاه فرد جانباز زندگی مشترک را ترک می‌کند و در این حالت است که همسر جانباز با مشکل جدی مواجه می‌شود. زنان جانبازان که سالیان دراز با جانباز زندگی کرده و دشواری‌های حاصل از آن را با بردباری و رنج بر خود هموار کرده‌اند، گاه دچار امراض و ناراحتی‌های جسمی و عصبی، همچون دیابت، روماتیسم، بیماری‌های قلبی و افسردگی می‌شوند. این موضوع زمانی به اوج بحران می‌رسد که بعد از طلاق از هیچ بیمه یا پشتوانه مالی برخوردار نباشند. این مقاله بر اساس پژوهشی کیفی با تکنیک مصاحبه عمیق انجام شده است. در عین حال نگارنده نیز خود همسر جانباز بوده و علاوه بر مشاهده مشارکتی دارای تجربیات زیسته‌ای در این زمینه است که اعتبار و روایی تحقیق را تأیید می‌کند.

۱. بیان مسئله

رضایت از زندگی، ارزیابی کیفیت زندگی بر اساس ملاک‌های انتخاب‌شده فردی است و در صورت انطباق اوضاع و احوال زندگی با ملاک‌های فردی، رضایت از زندگی نیز بیشتر خواهد بود (Diener & Seligman, 2005: 403). واقعیت این است که تحلیل جامعه‌شناختی واقعیت‌های اجتماعی بدون بررسی ریشه‌های آن همیشه مطالعه‌ای

ضعیف و کم‌بینه بوده است. مطالعه بسترهای تاریخی و پدیده‌های اجتماعی پنجره‌های پنهان واقعیت را به روی محقق می‌گشاید و به او اجازه می‌دهد عواملی را که در گذشته حادث شده‌اند و امروز به حیات خود ادامه می‌دهند با فهم عمیق‌تری دریابد (لیبی، ۱۳۹۳: ۷۴)؛ همچنین، مطالعات نشان داده است که مراقبت همسر از فرد بیمار تأثیر منفی بیشتری بر همسران جوان‌تر می‌گذارد و حتی در مواقعی که مراقبت دائم از فرد بیمار به محدود شدن همسر در خانه منجر شود یا اگر مراقبت از دوره زمانی معینی فراتر رود تأثیر منفی بیشتری بر کیفیت زندگی همسر و نیز کیفیت روابط وی و بیمار می‌گذارد؛ هر چه اوقات فراغت همسر کمتر باشد فشار روانی بیشتری متحمل می‌شود (Friedman, 2003: 11)؛ بنابراین، برای بهبود کیفیت زندگی همسران جانبازان به طور قانونی باید حقوقی برایشان در نظر گرفت.

اندیشمندان مسلمان در حوزه تعریف «حق» معتقدند گاهی حقوقی به نظام حاکم بر رفتار اجتماعی شهروندان جامعه اطلاق می‌شود که باید‌ها و نیاید‌هایی است که اعضای جامعه ملزم به رعایت آنها هستند. در این تعریف، دیگر «حقوق» جمع «حق» نیست، بلکه به معنای مفرد به کار رفته و تقریباً مترادف با «قانون» است (مصباح یزدی، ۱۳۸۸: ۱۶) و منشأ آن اراده اجتماعی مردمان جوامع است که حاکمیت به آن جنبه الزام‌آور می‌دهد. به عبارت دیگر، مقصود از «حق قانونی» حقی است که حفظ آن و تعدی نکردن از آن لازم است و ترک آن موجب هرج و مرج و گسستن نظم عمومی می‌شود و برای اهمیت‌بخشیدن به آن نیازمند تدوین قانون در جامعه هستیم و فقدان پشتوانه قانونی، امنیت اجتماعی را در معرض مخاطره قرار می‌دهد (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۲۴۰). این حقوق را قوانین موضوعه به افراد جامعه اعطا می‌کنند و شخص بر اساس قواعد حقوقی جامعه‌ای خاص، آن را به دست می‌آورد و می‌تواند از آن استفاده کند و چون این حقوق فرزند قوانین موضوعه به شمار می‌آید با قطع نظر از محتوای اخلاقی از حمایت قوانین بهره‌مند می‌گردد و در دادگاه‌ها اجرا می‌شود. از این رو بعضی از حقوق قانونی، به رغم اینکه غیراخلاقی بوده‌اند، سال‌های متمادی به شکل قانون باقی مانده‌اند (نبویان، ۱۳۸۶: ۱۳۲).

مشهورترین تقسیم‌بندی از «حق قانونی» را هوفلد مطرح کرده است. هوفلد ذیل عنوان «حق قانونی» (Legal right) چهار گونه حق شناسایی کرده است که دارای ارتباط متقابل و متلازم‌اند و از نظر او به یکدیگر فروکاستنی نیستند. این حقوق عبارت‌اند از:

حق ادعا، حق آزادی، حق قدرت، حق مصونیت. آنچه در مواد مختلف قانونی و آیین‌نامه‌های داخلی سازمان‌های مرتبط نظیر سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران اشاره شده تأکید بر تحقق حقوق خانواده‌های ایثارگران و جانبازان به همت دولت است؛ اگرچه دولت باید برای نیل به این اهداف نهایت تلاش خود را مبذول دارد، اما حفظ امنیت زوجه جانباز، از لحاظ روحی و جسمی، ابعاد مختلفی دارد که صرفاً به اعطای برخی امتیازهای عمومی یا خدمات درمانی محدود نمی‌شود (نعیمی، ۱۳۸۹: ۳۶).

در مقاله حاضر با عنایت به تبیین و تشریح «حق» و بررسی آن از جنبه‌های مختلف و سعی در تعریف و تسری الگوواره حمایت حقوقی از زنان به آشکارسازی عوامل مختلف مؤثر بر کیفیت زندگی زنان با توجه به نیازهای اساسی و انسانی و ویژگی‌های نقش‌های اجتماعی و خانوادگی و قابلیت زنان و ... پرداخته‌ایم. احقاق حقوق مادی و معنوی زن نیازمند آن است که نگاه قانون به حقوق زنان بر مبنای واقعیت‌های جامعه انسانی باشد. بر همین اساس باید موانع و مشکلاتی را که زنان در جامعه با آن روبه‌رو هستند بشناسیم تا برای رفع آن در قالب‌های قانونی بکوشیم.

انجام‌دادن مطلوب مسئولیت‌ها، بقای خانواده و تعالی آن گونه‌ای از رفتار همسران در قبال یکدیگر را می‌طلبد که از آن به عنوان «حسن معاشرت» یاد می‌شود (عظیم‌زاده اردبیلی و محمدی آرانی، ۱۳۹۱: ۴۸). اقامه این حق به عنوان موازنه‌ای، روابط متقابل زوجین را در جهت استقرار حقوق معنوی و دیگر تکالیف بایسته آنان تنظیم می‌کند (صبری، ۱۳۹۳: ۶).

بر این اساس، حسن معاشرت در قانون مدنی تبلور حاکمیت اصل معاشرت به معروف در قرآن است. منظور قانون از «حسن معاشرت» دربردارنده تکالیفی همچون سکونت مشترک، وفاداری و معاضدت زوجین در چارچوب خانواده است؛ در واقع، قانون‌گذار حقوق و تکالیف معنوی را در پرتو حق حسن معاشرت تبیین کرده و به نوعی اجرای آنها را لازمه صلابت و استحکام بقای خانواده دانسته است؛ تخلف از انجام‌دادن هر یک از این تکالیف مصداق سوءمعاشرت است که خود موجب اقامه دعوا به منظور احقاق حق، به‌خصوص از جانب زن، می‌شود (صفایی و امامی، ۱۳۸۶: ۱۴۹).

قانون اساسی به عنوان قانون مادر و تضمین‌کننده حقوق فردی و اجتماعی افراد نقش تعیین‌کننده‌ای در ترسیم الگو برای قوانین عادی و موضوعه دارد. به عبارتی، قوانین باید به نحوی احصا شود که از وجود هر گونه بیانی که بیانگر کلیشه‌های

جنسیتی است عاری باشد و زبانی که در آن به کار می‌رود باید به گونه‌ای باشد که از استعمال هر گونه اصطلاح یا واژه‌ای که القاکننده برتری یک جنس بر جنس دیگر است پرهیز شود (موسوی بجنوردی و مهرگان صومعه‌سرای، ۱۳۹۶: ۳۷)؛ لذا بازبایی هویت اصلی و حقوق انسانی و استیفای بیشتر حقوق زنان در گرو تعریف درست قانون از حقوق بایسته افراد است که مستلزم آن است که در متن قانون، حقوق معنوی نیز به‌درستی تبیین و تبشیر شود. به کلام دیگر، مبحث حقوق معنوی زن با حقوق مادی‌اش لازم و ملزوم یکدیگرند و تحقق هر یک بدون دیگری منطقی نیست. از این‌رو لازم است قانون تمهیداتی را در نصوص مختلف تقنینی اندیشیده باشد تا این هدف حاصل شود. لذا از رهگذر این موضوع می‌توان به اصول نوزده و بیست‌ویک، و نیز تضمینات اجرایی آنها اشاره کرد که تا حد بسیار در صدد احصای کلیه حقوق زنان بوده است (مدنی، ۱۳۹۱: ۷۵)؛ البته یکی از دشواری‌ها در حوزه تقنین این است که قانون‌گذار، در زمینه حقوق معنوی زنان، حتی در قوانین عادی با وجود ذکر این کلمه به صورت کیفی به اجرای کامل و احقاق این حق (معنوی) و شیوه‌های جبران آن از منظر حقوق نپرداخته است؛ مثلاً در حوزه حقوق کلی، اشخاص می‌توانند خسارت مادی و معنوی خود را مطالبه کنند؛ اما زمانی که به مجری قانون مراجعه می‌کنیم با مؤلفه‌هایی مواجه می‌شویم که به نوعی مطالبه‌نکردن کامل حقوق معنوی را ابراز می‌کنند (ارجمندی، ۱۳۹۵: ۶)؛ مثلاً اگر در زمینه حقوق معنوی ناشی از بی‌توجهی زوج به زوجه حقی پایمال شود قانون‌گذار به صورت کیفی راجع به آثار این هدررفت حق واکنش قاطعی از خود نشان نداده است. لذا نگارنده معتقد است جامعه قدم جدی و مؤثری در حفظ حقوق زنان، برنداشته و لازم است در این راه گام‌های مؤثرتری برداشته شود تا به حقوق زنان، خصوصاً در عرصه‌های معنوی، پرتنگ‌تر از گذشته توجه شود.

به طور کلی، از دل قوانین و متون روایی و دیگر منابع حقوقی چنین مستفاد می‌شود که ریاست خانواده مقامی است که برای مصلحت خانواده به مرد داده شده و امتیاز و حقی فردی برای شوهر محسوب نمی‌شود. این ریاست بیشتر وظیفه‌ای اجتماعی است که برای تأمین سعادت خانواده و بر مبنای تقسیم کار بر اساس طبیعت هر یک از زوجین به مرد محول شده و او نباید از آن سوءاستفاده کند یا آن را برخلاف مصالح خانواده به کار برد. مسلماً ریاست خانواده و تقنین در این زمینه در جهت مصالح خانواده و سامان‌دهی بهتر

امور منزل صورت گرفته نه در جهت اعمال محدودیت‌های نابجا و سلب آزادی‌های مشروع اعضای آن (صفایی و امامی، ۱۳۸۶: ۵۷)؛ بر این اساس، مطلق‌انگاشتن چنین ریاستی و تحدیدنشدنش خود زمینه‌ساز نقض اهداف قانون‌گذار از وضع ماده ۱۱۰۵ در خصوص ریاست شوهر خواهد بود؛ از آنجا که اساس قانون‌گذاری در نکاح بر نفی جور و ستم بر زوجین و خصوصاً زن به جهت ویژگی‌های طبیعی و جسمی‌اش است و از مصادیق ستم‌هایی که بر زنان جامعه تحمیل می‌شود سوءاستفاده برخی از مردان از تعدد زوجات است، لذا قانون‌گذار وظیفه دارد با در پیش گرفتن راهکارهای مناسب و با وضع ضمانت اجراهای مدنی و کیفری سازگار با مبانی فقهی و دینی تا حد امکان از ستم‌ها و تضییع حق‌هایی که از این مجرا و با سوءاستفاده از حق تعدد زوجات بر زنان وارد می‌شود جلوگیری، و راه سوءاستفاده مردان سودجو را سد کند؛ البته نکته مهم در این زمینه اثبات سوءاستفاده از تعدد زوجات نزد دادگاه است؛ و گرنه مردی که با داشتن شرایط لازم برای تعدد زوجات و با رضایت همسرش یا بدون قصد اضرار به وی اقدام به ازدواج مجدد می‌کند حق قانونی‌اش را اعمال کرده و به صرف اقدام به ازدواج مجدد تحت تعقیب قرار نخواهد گرفت (جهانگیر و زارعی، ۱۳۹۳: ۱۳۰).

این اقدام چه بسا بدون تحصیل اجازه از دادگاه یا جلب رضایت همسر قبلی صورت گرفته باشد. صدمات و آسیب‌هایی که در این حالت از اقدام او متوجه همسر قبلی می‌شود به مراتب بیشتر خواهد بود. چنین زنی نه تنها به جهت تجدید فراش همسرش خجالت‌زده و سرشکسته خواهد بود، بلکه تا حد بسیار از پشتیبانی و حمایت همسرش محروم می‌شود و در تأمین هزینه‌ها و گذران زندگی با فشارها و صدمات بسیار دست و پنجه نرم خواهد کرد (گلی، ۱۳۹۴: ۴۱). نتیجه این عمل، چه با دلیل یا بدون دلیل، زمینه‌ساز مناقشات خانوادگی خواهد شد و در این مسیر شوهر برای آزار و اذیت بیشتر زن خواستار طلاق می‌شود. در حقوق ما علی‌الاصول حق طلاق در دست مرد است؛ یعنی مرد مختار است هر وقت بخواهد و بدون آنکه الزامی به ذکر جهت یا علت خاصی برای تصمیم خود راجع به طلاق دادن همسرش داشته باشد، او را طلاق دهد. محدودیت موجود در این مسیر برای وی این است که اگر بخواهد طلاق دهد حتماً باید به دادگاه مراجعه کند و دادگاه موضوع را به داوری ارجاع دهد. اگر در مرحله داوری سازش و توافقی حاصل نشد و مرد بر تصمیمش مصر بود سرانجام

دادگاه گواهی عدم امکان سازش صادر می‌کند و مرد با در دست داشتن آن می‌تواند رسماً طلاق را واقع، و ثبت کند. بر این اساس، بر اختیار مطلق و نامحدود مرد برای طلاق که ماده ۱۱۳۳ قانون مدنی به آن تصریح کرده صحه می‌گذارد و مطابق آخرین قانون مصوب درباره طلاق که مقرر می‌دارد: «مرد می‌تواند با رعایت شرایط مقرر در این قانون از دادگاه تقاضای طلاق همسرش را بنماید» تصمیمش را عملی می‌کند؛ البته این محدودیت وضع شده و به موجب آن مرد نمی‌تواند بی‌مقدمه اقدام به طلاق دادن همسر خود کند. لزوم رجوع او به دادگاه و ناممکن بودن اجرای تصمیمش حداقل تا وقتی که دادگاه گواهی عدم سازش صادر نکرده است محدودیت‌های اندکی بر اراده مطلق و نامحدود او در موضوع طلاق وارد می‌کند؛ اما سرانجام دادگاه نمی‌تواند در صورتی که مرد مصمم به طلاق باشد از صدور گواهی عدم امکان سازش امتناع کند؛ به طور کلی مسئله این نیست که طلاق حق مرد نباشد (حکیم‌پور، ۱۳۸۴: ۴۷). طلاق به موجب آنچه شریعت اسلام مقرر داشته حق مرد است و اختیار آن در دست او است. مسئله مهم این است که آیا این حق باید مطلق و بی‌حد و حصر باشد یا آنچنان که از آیات قرآن و روایات و دیدگاه بسیاری از فقها استنباط می‌شود اعمالش محدود به حدودی می‌شود و هر گونه تجاوز از این حدود، تجاوز به حقوق زوجه و فرزندان محسوب می‌شود و موجب مسئولیت مرد می‌گردد.

به ضرس قاطع می‌توان گفت همسران جانبازان (در همه گروه‌های جانبازی) با مشکلات فراوان در زندگی مشترکشان مواجه‌اند. فشار روانی فقط بر جانبازان تأثیر ندارد، بلکه مجموعه خانواده جانبازان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در نتیجه بسیاری از روابط خانوادگی و عناصر و قوای درون خانواده را مختل می‌کند. همسران جانبازان معتقدند قانون حالت اشتغال و مشغولیت‌نداشتن همسرشان به کاری خاص می‌تواند مانع بروز بسیاری از اختلافات خانوادگی، از جمله برخی رفتارها نظیر مشغولیت ذهنی جانباز، سردرگمی، احساس پوچی و بی‌هدفی وی شود. با توجه به این موضوع ضروری است مؤلفه‌های بهتری در روش مشخص کردن میزان ناکارآمدی و ناتوانی کاری (حالت اشتغال) جانبازان بر اساس درصد و نوع جانبازی به کار گرفته شود یا در این مشخصه‌ها تجدید نظر اساسی صورت پذیرد. همچنین، باید اشاره کرد که قوانین و نصوص حقوقی که جنبه‌های حمایتی خانواده‌های جانبازان را در بر می‌گیرد بین همسر

و مادر جانباز وجوه اشتراک متعددی دارد؛ البته این موضوع تا زمانی صادق است که همسر جانباز ترک زندگی زناشویی نکرده و در کانون زندگی مستقر است. از این منظر باید اشاره کرد که حق و حقوق همسران جانبازان مشروط بر مانا بودن زندگی زناشویی است، ولی حق و حقوق مادران جانبازان تا زمان حیاتشان پابرجا است. این موضوع گاه شکوه و شکایت برخی همسران جانبازان را برمی‌انگیزاند که پس از متارکه یا حین متارکه زندگی زناشویی، تقاضای حقوق مابعدالطلاق را از نهادهای قانونی انتظار دارند که این موضوع زمینه‌ساز معضلی حقوقی و نیازمند بررسی و کنکاش ژرف است.

موضوع دیگر، مطرح کردن پیشنهادهای کارساز و کارآمد به منظور تدوین لویح و نصوص قانونی است تا از رهگذر آن امکانات حقوقی سلب‌شده یا مغفول‌مانده همسران جانبازان احیا شود؛ حقوقی همچون حق پرستاری و رسیدگی در منزل جانباز که متعلق به همسر وی است. در واقع، ابتدا این حق به شخص جانباز تفویض شده و از طریق ایشان به همسر اعطا می‌شود. در واقع، پیشنهاد می‌شود این گزاره قانونی به صورت عمیق واکاوی شود؛ زیرا موجب خواهد شد بخشی از حقوق زایل‌شده همسران جانبازان محقق شود. پیشنهاد دیگر اینکه تمایزات موجود بین همسران دارای فرزند از جانبازان در قید حیات، و همسران دارای فرزند از شهدا حذف شود؛ زیرا عدالت و انصاف آن است که تا وقتی کسی دائماً نیازمند پرستاری و تیمارکردن است پرستارش نیز حقوق مشخصی داشته باشد. لذا وجود این وجوه افتراقی بین خانواده‌های شهدا و جانبازان تا حدودی از رنگ عدالت می‌کاهد. لزوم خدمت‌گزاری‌های مشاوره‌ای خانواده به خانواده‌های ایثارگران از طریق نیروهای زبده ضروری است.

اشراف‌داشتن دقیق و در خور شرایط خاص بازماندگان جنگ تحمیلی و خانواده‌هایشان بازتاب و واکنش صحیح مسئولان و مردم به این خانواده‌ها سبب حفظ شأن و جایگاه ارزنده ایشان خواهد شد. همچنین، از بُعد دیگری که به مشکلات همسران جانبازان مختوم می‌شود، نبود قوانین حمایتی از حق و حقوق آنها یا کم‌رنگ‌بودن آن است؛ مثلاً برخی از همسران جانبازان با داشتن رویه زندگی‌ای که در ورطه تکرار افتاده است تا حدودی از داشتن زندگی بهتر مأیوس می‌شوند. زیرا قانون به صورت شفاف از آنها حمایت قضایی و اجتماعی نکرده است.

۲. روش‌شناسی

روش تحقیق این پژوهش کیفی با تکنیک مصاحبه عمیق است. زیرا در این پژوهش مصاحبه‌ها به صورت «داستان مورد» بوده و با هر یک از مصاحبه‌شوندگان درباره خصایص ویژه زندگی با جانبازان، تفاوت‌ها، معضلات و مشکلات، حقوق و مزایای موجود و دیگر ابعاد و جنبه‌های زندگی‌شان مصاحبه شده است. جامعه آماری این پژوهش ۱۱۷ نفر از همسران جانبازانی است که در شهرک والفجر واقع در منطقه ۱۵ شهرستان تهران ساکن‌اند. حدود ۲۰ نفر از آنها اطلاعات کافی در زمینه حقوقی داشتند و با انجام‌دادن ۱۵ مصاحبه به اشباع نظری رسیدیم. پس از آنکه اعتبار صوری پرسش‌های طراحی شده با استفاده از نظر استادان صاحب‌نظر در این زمینه تأیید شد و بر اساس آن برخی پرسش‌ها ویرایش شد مصاحبه مقدماتی انجام شد و برخی از پرسش‌ها که به نظر مصاحبه‌شوندگان مبهم یا نامفهوم بود اصلاح شد. بدین ترتیب محقق پس از مرور مکرر کدهای اولیه طبقات تشکیل شده در مرحله اول و دوم (کدگذاری باز و کدگذاری محوری) شروع به طبقه‌بندی یادداشت‌ها کرد و سپس با رسم جداول نحوه ارتباطات محتمل بین طبقات مختلف را در سطح ابعاد آن معین کرد. در مقاله حاضر پژوهشگر با جمع‌بندی کلی از یافته‌های پژوهش، که با استفاده از یادداشت‌برداری، کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی به دست آمده، پرسش‌های مطرح شده در پژوهش را کاویده است.

از نظر سطح تحصیلات مصاحبه‌شوندگان، سه نفر دارای مدرک دکتری، سه نفر کارشناسی ارشد، چهار نفر کارشناسی، پنج نفر دیپلم و دو نفر سیکل بودند و از این تعداد مصاحبه‌شونده، هفت نفر در حال زندگی، چهار نفر بیوه (همسر متوفا) و چهار نفر زنان مطلقه (متارکه‌کرده) بودند؛ همچنین هشت نفر از آنها از کارمندان سازمان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی و هفت نفر از آنها خانه‌دار بودند. از نظر سنی، دو نفر زیر ۳۹ سال، هفت نفر ۴۰ تا ۴۵ سال، سه نفر بالاتر از ۴۶ سال و سه نفر بالاتر از ۵۵ سال بودند. به طور کلی مشخصات مصاحبه‌شوندگان در جدول زیر ذکر شده است.

جدول آمار جمعیت شناختی بخش کیفی

فرآوانی	طبقه	متغیر	فرآوانی	طبقه	فرآوانی	طبقه	
۲	پایین تر از ۳۹ سال	سن	۳	ارشد	۱۱	کارمند سازمان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی	دسته‌بندی شغلی
۷	۴۰ تا ۴۵ سال						
۳	بالتر از ۴۶ سال		۳	دکتری	۶	خانه‌دار	
			۲	کارشناسی			
			۴	دیپلم			
۳	بالتر از ۵۵ سال		۱	سیکل			

محورهای مصاحبه به صورت پرسش‌های باز مطرح شده که در خلال آن نظریات و آرای همسران جانبازان و ایثارگران درباره مسائل حقوقی، حمایت‌های دولتی و اجتماعی، حمایت‌های ایجابی سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران و همچنین رویه حقوقی موجود راجع به حقوق زنان جانبازان از رهگذر مصائب و مشکلاتشان در زندگی با جانبازان مد نظر پژوهشگر بوده است.

پرسش‌های باز و محور مصاحبه	ردیف
حقوق موضوعه ایران چه حمایت‌های کلی و جانی برای همسران جانبازان تخصیص داده است که با این حمایت‌ها بتوانید رفاه نسبی را در روال زندگی احساس کنید؟	۱.
از دیدگاه شما دولت و سازمان‌های مرتبط با امور ایثارگران چه مضامین حقوقی و جنبه‌های حمایتی برای ارتقای سطح کیفی زندگی همسران جانبازان مدنظر قرار داده‌اند و این تعهدات در صورت وجود تا چه میزان به مرحله اجرایی رسیده است؟	۲.
شما به عنوان همسر جانباز چه نیازمندی‌های حقوقی مدنظر دارید تا بتوانید از رهگذر این مؤلفه‌ها و تبدیل شدن آن به برنامه‌های اجرایی به کمک نهادهای مرتبط، بهداشت روانی و روحی مناسب در زندگی خویش احساس کنید و میزان تاب‌آوری همسران جانبازان در زندگی از این نظر تأمین شود؟	۳.
از نظر شما چه مؤلفه‌هایی راجع به حق و حقوق همسران جانبازان از نگاه حمایت حقوقی از چشم‌انداز قانونی مغفول مانده و فقدان این مؤلفه‌ها تا چه میزان بر رضایت زندگی زناشویی همسران جانبازان تأثیر گذاشته است؟	۴.
قوانین موجود راجع به جانبازان و خانواده‌هایشان در قیاس با خانواده‌های معظم شهدا چه تفاوت‌های ماهیتی و عملیاتی داشته است؟ علاوه بر علل تفاوت، حجیت استحقاق خانواده‌های جانبازان نسبت به امکانات و حمایت‌های دولتی در حالت زندگی کنونی همسران جانبازان کافی است؟	۵.
از دیدگاه همسران جانبازان چه راهکارهایی را می‌توان برای بهبود کیفی زندگی خانواده‌های ایثارگران در هسته قانون گنجانده تا به سبب آن حقوق اغماض شده‌شان محقق شود؟	۶.
بنا به نگرش همسران جانبازان به مؤلفه‌های زندگی زناشویی ایشان با جانبازان می‌بایست چه مواد و مؤلفه‌هایی در قانون کلی حمایت از خانواده‌های ایثارگران و جانبازان قرار گیرد تا مقوله حقوق زن از نگاه حقوق مادی و معنوی (حق مهریه، نفقه، حق حسن معاشرت، حق حریم خصوصی و ...) احقاق شود؟	۷.
از نگاه همسر یک جانباز، حق و حقوق اجتماعی همسران جانبازان از حیث درمان، شغل، تحصیل، سفر، بیمه و ... در وضعیت کنونی چگونه است؟	۸.
همسران جانبازان در زمینه حقوق خاص زنان، که در قوانین جمهوری اسلامی ایران تعریف شده است، چه حمایت‌های حقوقی و اجتماعی‌ای را در کالبد زندگی خویش لمس کرده‌اند؟	۹.
حقوق غیرمالی و مالی زنان جانباز و همچنین شروط ضمن عقد در زندگی همسران جانبازان تا چه اندازه در پهنای زندگی‌شان اجرا می‌شود؟	۱۰.

جدول پرسش‌های مصاحبه

در جدول زیر کدهای استخراجی از مصاحبه عمیق با آزمودنی‌ها (همسران جانبازان) به صورت مؤلفه‌های تفکیک‌شده ذکر شده است.

جدول نتایج تحلیل محتوای مصاحبه‌ها

کد مصاحبه‌شونده I نماد اشخاص مصاحبه‌شونده)	مفاهیم استخراجی اولیه	مفاهیم استخراجی ثانویه	محور مصاحبه
13, 15, 16	قانون جامع ایثارگران با رویکرد احقاق حقوق زنان	بهبود رفاه نسبی ایثارگران حقوقی در	
14, 12, 16, 115	حمایت از خانواده‌های جانبازان با تکیه بر خدمات بنیاد شهید		
14, 17, 12, 13, 17	قوانین مرتبط با حقوق و مزایای جانبازان و خانواده‌هایشان در نهادهای دولتی		
14, 16	قوانین حمایت از خانواده‌های جانبازان از حیث تسهیلات و امکانات رفاهی		
12, 13, 113	مؤلفه‌های مربوط به حمایت‌های مالی همسران جانبازان	ارتقای سطح کیفی زندگی	
11, 18, 110	برنامه‌های خاص بنیاد شهید و امور ایثارگران در قالب قوانین مصرح حقوقی در جهت حمایت از همسران جانبازان با مشکلات حاد		
	همسر (جانباز)		عوامل مؤثر بر احقاق حقوق همسران جانبازان با رویکرد قوانین حمایتی حقوقی و اجتماعی
12, 13, 17, 19	ساختارهای مرتبط با بهبود معیشت زندگی جانبازان		
14, 17, 18, 17, 13	عوامل مرتبط با بهینه‌سازی زیسته همسران جانبازان از ناحیه بهسازی امور درمانی آنان (جانبازان)		
15, 14, 114	اجرای کامل قوانین مرتبط با کیفی سازی زندگی خانواده‌های جانبازان به همت نهادهای ذی‌ربط		
14, 17, 112, 18	سامان‌دهی به ظرفیت‌های شغلی جانبازان در جهت بهبود اوضاع و احوال زندگی و کیفیت آن		
111, 17	وجود نظام کارآمد در جهت پایش پیوسته معضلات کیفی زندگی جانبازان		

تحلیل حقوقی و اجتماعی قوانین مرتبط با همسران جانبازان / ۴۳

14, 16, 13, I 15	حمایت از ناملایمات برخاسته از اختلالات امراض جانبازان در قبال همسران جانبازان	بهداشت روحی و روانی از منظر تأمین حقوق	
11, 17, 19, I4	تأمین آرامش روحی نسبی برای همسران جانبازان از قِبل حمایت‌های حقوقی		
17, 18, 19, I13	ایجاد جهت‌گیری‌های مناسب در قوانین متناسب با بهداشت روانی همسران جانبازان		
I6, I10, I1, I3, I11, I12	ایجاد آتیه مناسب برای همسران جانبازان از طریق پیوست‌های قانونی و حقوقی		
I1, I2, I5, I3, I7, I10, I13	ایجاد مراکز مشاوره تخصصی خانواده برای هم‌افزایی و بهبود کیفی وضعیت روحی و روانی خانواده‌های جانبازان		
I1, I5, 17, I1, I12, I8, I9, I4	توجه قانون به شرایط نامتعادل زندگی جانبازان و تلاش برای ایجاد ساز و کار مناسب وضعیت زندگی همسران جانبازان از دید حقوق زن		
I8, I10, I4, I14	حمایت از همسران جانبازان در آستانه متارکه زندگی زناشویی	حقوق معقول‌مانده همسران جانبازان	
I2, I3, 18, I4	تضمین اجرا و حمایت از شروط ضمن عقد همسران جانبازان		
I1, I3, I11, I13	همسران شهدا نسبت به همسران جانبازان از حقوق و حمایت‌های بهتری برخوردارند.	اقتراح حقوق همسران جانبازان از دیگر ایثارگران از بُعد حقوقی و حمایتی	
I8, I9, I10, I5, I6, I12, I15	همسران شهدا نسبت به همسران جانبازان از دغدغه‌های روحی و روانی کمتری رنج می‌برند.		
I3, I4, I14, I8, I10, I2	همسران جانبازان با وجود همسر در کانون خانواده مشکلات بیشتری همچون مشکلات اعصاب و روان، تیمارکردن جانبازان، پرستاری و ... دارند. و از قوانین حمایتی کمتری نسبت به دیگر ایثارگران و خانواده‌های شهدا برخوردارند.		

16, 18, 12, 13, 15	تقنین قوانین پیش‌گیری از ورود اضرار به همسران جانبازان از ناحیه حمایت‌های اجتماعی	راهکارها و راهبردهای بهینه‌سازی امور مربوط به حقوق همسران جانبازان	دیدگاه قانون به حقوق مادی و معنوی زنان جانبازان
13, 19, 11, 14, 115	معاضدت‌های قضایی در احوال شخصیه مربوط به همسران جانبازان		
15, 17, 12, 15	اتخاذ تصمیمات متناسب با مرارت‌های موجود در زندگی جانبازان به منظور بهبود صیانت از همسران جانبازان و اکرام آنها		
11, 16, 110, 114	معاضدت‌های دیوانی و اداری در خصوص افزایش خدمات به همسران جانبازان		
18, 110, 13, 14, 15, 11, 14	بخشودگی حقوقی برخی از هزینه‌های جاری از منظر خدمات شهری به منظور کاستن از آلام خانواده‌های جانبازان		
13, 19, 11, 15, 115	ایجاد رویه مناسب برای احقاق حقوق مادی زنان جانبازان	دیدگاه قانون به حقوق مادی و معنوی زنان جانبازان	
17, 110, 12, 19, 14, 114	فقدان حمایت از مؤلفه‌های حقوق معنوی (غیرمادی) همسران جانبازان به صورت حقوق بایسته و اجرashدنی با ضمانت اجرایی		
17, 110, 11	استفاده نکردن از اعتبارات دولتی و سازمانی برای احقاق حقوق از دست رفته همسران جانبازان، نظیر مهریه و انفاق		
14, 13, 15, 11, 14 17, 12	حمایت نکردن از حق طلاق، شروط ضمن عقد، حمایت از ترک زندگی زناشویی همسران جانبازان با عنایت به زحمات و پرستاری‌هایشان		
12, 16, 13, 14	فقدان تعمیق فکری نهادهای مرتبط با امور ایثارگران در خصوص کانون زندگی بهینه‌سازی شده همسران جانبازان از ناحیه حمایت‌های اجتماعی		
12, 18, 13, 15	افزایش معضلات و تنش‌های زندگی همسران جانبازان به دلیل فقدان تعادل روحی و فیزیکی جانبازان و در نتیجه اغماض شأن همسر (زن)	حقوق اجتماعی همسران جانبازان	
17, 19, 11	فقدان بنیان‌های فکری و ملجأ حمایتی برای افزایش امید به زندگی در همسران جانبازان		
11, 18, 12	مقطعی بودن برنامه‌های حمایت اجتماعی و بهزیستی زندگی همسران جانبازان به دلیل ضعف در چشم‌اندازهای تقنینی دولت		
11, 16, 113, 13, 14	فقدان قوانین سهل در جهت حمایت از فعالیت‌های اجتماعی و شخصی همسران جانبازان		

در جدول فوق مفاهیم اولیه‌ای از تحلیل محتوا حاصل و مطرح شده است. اطلاعات جدول بالا بیانگر محور اساسی پرسش‌های باز پژوهش بوده و در قسمت دوم جدول پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان آورده شده که از کدگذاری باز به دست آمده و در قسمت سوم کد مربوط به مصاحبه‌شونده آورده شده است. در برخی از جداول تعدادی از مصاحبه‌شوندگان به پرسش یا پرسش‌هایی پاسخ نداده یا در پاسخ به برخی پرسش‌ها به چندین عامل اشاره کرده‌اند.

نتیجه

همسران جانبازان که در این پژوهش با آنها مصاحبه شده بر نکات خاصی تأکید داشتند. آنها خواستار تدوین قانون جامعی برای حمایت از همسران جانبازان هستند که در آن از خدماتی که بنیاد شهید به خانواده شهید می‌دهد برخوردار شوند و در نهادهای دولتی برایشان تسهیلاتی در نظر گرفته شود و از نظر مالی و رفاهی حمایت شوند. همسران جانبازان خواستار عملی شدن تمامی بندهای قوانین موجودند تا در نهایت به آرامش روانی نسبی دست یابند و از دغدغه‌های فکری تا حدی رها شوند. برخی از خواسته‌ها و راهکارهای مطرح شده در مصاحبه که شایسته است مد نظر قانون‌گذار قرار گیرد در جدول ذیل منعکس شده است.

حمایت از خانواده‌های جانبازان با تکیه بر خدمات بنیاد شهید
اصلاح قوانین مرتبط با حقوق و مزایای جانبازان و خانواده‌هایشان در نهادهای دولتی
اصلاح قوانین حمایت از خانواده‌های جانبازان از حیث تسهیلات و امکانات رفاهی
تدوین برنامه‌های خاص بنیاد شهید و امور ایثارگران در قالب قوانین مصرح حقوقی در جهت حمایت از همسران جانبازان با مشکلات حاد همسر (جانباز)
تقویت ساختارهای مرتبط با بهبود معیشت جانبازان
تقویت عوامل مرتبط با بهینه‌سازی زیسته همسران جانبازان به منظور بهسازی امور درمانی‌شان (جانبازان)
اجرای کامل قوانین مرتبط با کیفی سازی زندگی خانواده‌های جانبازان به همت نهادهای ذی‌ربط

سامان‌دهی به ظرفیت‌های شغلی جانبازان در جهت بهبود اوضاع و احوال زندگی و کیفیت آن
ایجاد نظام کارآمد در جهت پایش پیوسته معضلات کیفی زندگی جانبازان
حمایت از همسران جانبازان در مواجهه با نامالایمات برخاسته از اختلالات امراض جانبازان
تأمین آرامش روحی نسبی برای همسران جانبازان از طریق حمایت‌های حقوقی
ایجاد جهت‌گیری‌های مناسب در قوانین متناسب با بهداشت روانی همسران جانبازان
ایجاد آتیه مناسب برای همسران جانبازان از طریق پیوسته‌های قانونی و حقوقی
ایجاد مراکز مشاوره تخصصی خانواده برای هم‌افزایی و بهبود کیفی وضعیت روحی و روانی خانواده‌های جانبازان
توجه قانون به وضعیت نامتعادل زندگی جانبازان و تلاش برای ایجاد ساز و کار مناسب وضعیت زندگی همسران جانبازان از دید حقوق زن
حمایت از همسران جانبازان در آستانه متارکه زندگی زناشویی
تضمین اجرای شروط ضمن عقد همسران جانبازان و حمایت از آنها
همسران جانبازان نیز مانند همسران شهدا از حقوق و حمایت‌های بیشتری برخوردار شوند.
جهت‌گیری قوانین به گونه‌ای باشد که از دغدغه‌های روحی و روانی همسران جانبازان بکاهد.
تدوین قوانین حمایتی معطوف به همسران جانبازان به منظور کاهش آلام ناشی از نگهداری همسر جانباز در کانون خانواده و پرستاری از وی و مواجهه با مشکلات اعصاب و روان، و ...
تقنین قوانین پیش‌گیری از ورود اضرار به همسران جانبازان از ناحیه حمایت‌های اجتماعی
معاضدت‌های قضایی در احوال شخصیه مربوط به همسران جانبازان
اتخاذ تصمیمات متناسب با مرارت‌های موجود در زندگی جانبازان به منظور بهبود شرایط صیانت و اکرام همسران جانبازان
ایجاد و تقویت معاضدت‌های دیوانی و اداری در خصوص افزایش خدمات به همسران جانبازان
بخشودگی حقوقی برخی از هزینه‌های جاری از منظر خدمات شهری به منظور کاستن از آلام خانواده‌های جانبازان
ایجاد رویه مناسب برای احقاق حقوق مادی زنان جانبازان
توجه به مؤلفه‌های حقوق معنوی (غیرمادی) همسران جانبازان به صورت حقوق بایسته و اجرشدنی با ضمانت اجرایی
تدوین قانون به منظور استفاده از اعتبارات دولتی و سازمانی با هدف احقاق حقوق از دست رفته همسران جانبازان نظیر مهریه و انفاق

تدوین قانون حمایت از حق طلاق، شروط ضمن عقد، و ترک زندگی زناشویی همسران جانبازان با عنایت به زحمات و پرستاری‌هایشان
فقدان تعمیق فکری نهادهای مرتبط با امور ایثارگران در خصوص کانون زندگی بهینه‌سازی‌شده همسران جانبازان از طریق حمایت‌های اجتماعی
افزایش دشواری‌ها و تنش‌های زندگی همسران جانبازان به دلیل فقدان تعادل روحی و فیزیکی جانبازان و در نتیجه اغماض شأن همسر (زن)
فقدان بنیان‌های فکری و ملجأ حمایتی به منظور افزایش امید به زندگی در همسران جانبازان
مقطعی‌بودن برنامه‌های حمایت اجتماعی و بهزیستی زندگی همسران جانبازان به دلیل ضعف در چشم‌اندازهای تقنینی دولت
فقدان قوانین سهل در جهت حمایت از فعالیت‌های اجتماعی و شخصی همسران جانبازان

با توجه به آنچه گذشت، همسران جانبازان از قوانین موجود درباره حقوقشان رضایت ندارند؛ اگرچه نتایج تحقیقات کیفی تعمیم‌پذیر نیست، اما اطلاعات به دست آمده، که حاصل همدلی پرسشگر و مصاحبه‌شونده‌ها است و در فضایی توأم با اعتماد انجام شده، نشان‌دهنده واقعیت‌هایی است که تاکنون به‌جد به آنها توجه نشده است. اگر نهادهای ذی‌ربط به راهکارها، خواسته‌ها و توقعات همسران جانبازان توجه کنند گروه بزرگی از زنان، که از آنها با عنوان «همسران جانبازان» یاد کردیم در اوضاع و احوال بهتری قرار می‌گیرند و علاوه بر آرامش روانی و رفع مشکلات مالی شخصی می‌توانند به عنوان افرادی با تجربه زیسته در این زمینه دیگران را نیز یاری دهند. این حداقل کاری است که نهادهای مسئول در این زمینه می‌توانند برای آنها انجام دهند.

منابع

ارجمنندی، غلام‌رضا (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی حقوق غیرمالی زوجین در حقوق ایران و فرانسه»، نخستین همایش ملی علوم اسلامی، حقوق و مدیریت، قم: دانشگاه علمی کاربردی استانداری. جوادى آملی، عبدالله (۱۳۸۵). ولایت فقیه، قم: اسراء. جهانگیر، منصور؛ زارعی، حسین (۱۳۹۳). مجموعه قوانین و مقررات حقوقی، تهران: دوران، چاپ بیست و چهارم.

حکیم‌پور، محمد (۱۳۸۴). حقوق زن در کشاکش سنت و تجدد، تهران: نغمه نواندیش، چاپ دوم. صبری، نورمحمد (۱۳۹۳). حسن معاشرت زوجین، تهران: دادگستر، چاپ پانزدهم. صفایی، سید حسین؛ امامی، اسدالله (۱۳۸۶). حقوق خانواده، تهران: دانشگاه تهران. عظیم‌زاده اردبیلی، فائزه؛ محمدی آرانی، اکرم (۱۳۹۱). «نقش عرف در تفسیر حقوق غیرمالی زوجین»، در: پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، س ۸، ش ۲۹، ص ۷۹-۹۶. گلی، مرضیه (۱۳۹۴). مسئولیت مدنی ناشی از زوجیت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، استاد راهنما: حسین‌آبادی، استاد مشاور: داراب‌پور، تهران، دانشگاه شهید بهشتی. لیبی، محمد مهدی (۱۳۹۳). خانواده در قرن بیست و یکم از نگاه جامعه‌شناسان ایرانی و غربی، تهران: علم، چاپ اول.

مدنی، عارفه (۱۳۹۱). رویه قضایی در دعاوی خانوادگی، تهران: پایدار. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۸). نظریه سیاسی اسلام، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. موسوی بجنوردی، سید محمد؛ مهرگان صومعه‌سرایبی، بتول (۱۳۹۶). «بررسی حقوق و تکالیف غیرمالی زوجین بر اساس مصلحت خانواده با رویکردی بر نظر امام خمینی»، در: پژوهش‌نامه متین، ش ۷۶، ص ۱-۲۰.

نبویان، سید محمود (۱۳۸۶). «کالبدشکافی معنای حق در اندیشه سیاسی فقهای شیعه»، در: حکومت اسلامی، س ۱۲، ش ۴۶، ص ۳۷-۶۶. نعیمی، حسن‌علی (۱۳۸۹). «سلامت عمومی جانبازان از منظر افعال و اعمال دولت»، در: روان‌شناسی نظامی، دوره اول، ش ۳، ص ۲۳-۳۶.

Diener, E.; Seligman, M. E. (2005). "Beyond Money toward an Economy of Well-being", in: *Psychological Science in the Public Interest*, 5 (1), pp. 1-31.

Friedman, M. (2003). *Nursing/Research, Theory and Practice*, Newyersey: Upper Saddle NewyerInc.

References

- Arjmandi, Gholam Reza. 2016. "Barresi Tatbighi Hoghugh Gheyr Mali Zojeyn dar Hoghugh Iran wa Faranseh (A Comparative Study of Non-Financial Couples' Rights in Iranian and French Laws)", First National Conference on Islamic Sciences, Law and Management, Qom: Provincial University of Applied Sciences. [in Farsi]
- Azimzadeh Ardebili, Faezeh; Mohammadi Arani, Akram. 2012. "Naghsh Orf dar Tafsir Hoghugh Gheyr Mali Zojeyn (The Role of Custom in Interpreting the Non-financial Rights of Couples), in: *Research in Islamic Jurisprudence and Law*, yr. 8, no. 29, pp. 79-96. [in Farsi]
- Diener, E.; Seligman, M. E. 2005. "Beyond Money toward an Economy of Well-being", in: *Psychological Science in the Public Interest*, 5 (1), pp. 1-31.
- Friedman, M. 2003. *Nursing/Research, Theory and Practice*, Newjersey: Upper Saddle NewyerInc.
- Goli, Marziyeh. 2015. *Masuliyat Madani Nashi az Zojiyat (Civil Liability Arising from Marriage)*, Master's Thesis in Private Law, Supervisor: Hoseynabadi, Consultant: Darabpur, Tehran, Shahid Beheshti University. [in Farsi]
- Hakimpur, Mohammad. 2005. *Hoghugh Zan dar Keshakesh Sonnat wa Tajaddod (Women's Rights in the Struggle between Tradition and Modernity)*, Tehran: Naghmeh Noandish, Second Edition. [in Farsi]
- Jahangir, Mansur; Zarei, Hoseyn. 2014. *Majmueh Ghawanin wa Mogharrarat Hoghughi (Set of Legal Rules and Regulations)*, Tehran: Doran, 24th Edition. [in Farsi]
- Jawadi Amoli, Abdollah. 2006. *Welayat Faghih (Guardianship of the Islamic Jurist)*, Qom: Esra. [in Farsi]
- Labibi, Mohammad Mahdi. 2014. *Khanewadeh dar Gharn Bist-o-yekom az Negah Jame'ehshenasan Irani wa Gharbi (The Family in the Twenty-First Century from the Perspective of Iranian and Western Sociologists)*, Tehran: Knowledge, First Edition. [in Farsi]
- Madani, Arefeh. 2012. *Rawiyeh Ghazayi dar Daawi Khanewadegi (Judicial Procedure in Family Lawsuits)*, Tehran: Paydar. [in Farsi]
- Mesbah Yazdi, Mohammad Taghi. 2009. *Nazariyeh Siyasi Eslam (Political Theory of Islam)*, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [in Farsi]

- Musawi Bojnurdi, Seyyed Mohammad; Mehregan Some'ehsarayi, Batul. 2017. "Barresi Hoghugh wa Takalif Gheyr Mali Zojeyn Barasas Maslahat Khanewadeh ba Ruykardi bar Nazar Emam Khomeini (Investigating the Non-financial Rights and Duties of Couples based on the Interests of the Family with a View to Imam Khomeini), in: *Matin Research Journal*, no. 76, pp. 1-20. [in Farsi]
- Nabawiyani, Seyyed Mahmud. 2007. "Kalbodshenasi Manay Hagh dar Andisheh Siyasi Foghahay Shiah (Etymology of Hagh in the Political Thought of Shiite Jurists), in: *Islamic Government*, yr. 12, no. 46, pp. 37-66. [in Farsi]
- Naimi, Hasan Ali. 2010. "Salamat Omumi Janbazan az Manzar Afal wa Amal Dolat (General Health of Disabled Veterans from the Perspective of Government Actions and Practices)", in: *Military Psychology*, yr. 1, no. 3, pp. 23-36. [in Farsi]
- Sabri, Nurmohammad. 2014. *Hosn Moasherat Zojeyn (Good Communication between Couples)*, Tehran: Dadgostar, 15th Edition. [in Farsi]
- Safayi, Seyyed Hoseyn; Emami, Asdollah. 2007. *Hoghugh Khanewadeh (Family Rights)*, Tehran: University of Tehran. [in Farsi]